

Mikula Zsolt:

A SZOCIÁLIS MUNKA KATONAI KÖRNYEZETBEN TÖRTÉNŐ ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGE A MAGYAR HONVÉDSÉG SZERVEZETI STRUKTÚRÁJÁBAN

DOI: [10.35926/HSZ.2023.3.8](https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.3.8)

ÖSSZEFOGLALÓ: A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program¹ elsődleges célja a Magyar Honvédség technikai felszerelésének korszerűsítése, valamint a személyi állomány létszámának megfelelő szintre történő emelése. A humánerőforrás impulzív bővítése miatt a megnövekedett létszámú személyi állomány megfelelő színvonalon történő kiszolgálása egyre nagyobb kihívás elé állítja a katonai környezetben segítői tevékenységet végző szakembereket. A humántámogatási rendszer komplexitásával szemben támasztott társadalmi elvárás, valamint az állományra nehezedő fizikai és mentális terhelés tartós fennállása egyre indokoltabbá teszi a Magyar Honvédség humánszolgálat szervezeti struktúrájának fejlesztését és kutatását, beleértve a holisztikus szemlélet mentén történő szociális munkavégzés katonai környezetbe történő integrálásának lehetőségét. A tanulmány célja bemutatni a katonai szociális munka gyakorlati (mikro, mezo és makro) keretrendszerében megvalósuló azon rendszerszintű munkafolyamatokat, amelyek a szakma interdiszciplináris jellemzőiből adódóan széles spektrumban képesek biztosítani azokat a minőségi humán szolgáltatásokat, amelyek egyrészt támogatják az állomány pszichikai felkészültségét, másrészt hozzájárulnak az állomány elégedettségi mutatóinak növekedéséhez, csökkentve a Magyar Honvédség állományában tapasztalható fluktuáció mértékét.

KULCSSZAVAK: Magyar Honvédség, katonai szociális munka, humánszolgáltatás, katonai környezet

A SZERZŐRŐL:

Mikula Zsolt, a Semmelweis Egyetem EKK Mentálhigiéné Intézet hallgatója

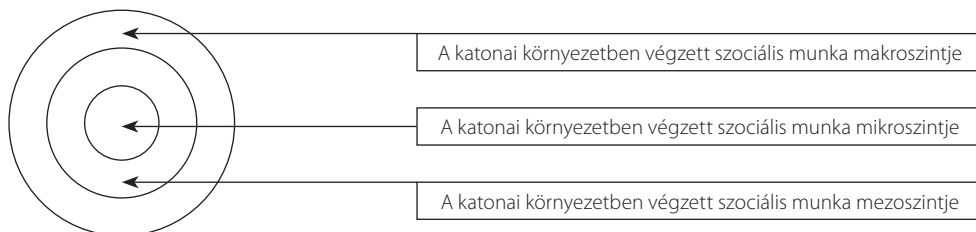
BEVEZETÉS

A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program irányadó célkitűzése az állandó személyi állomány 37 650, illetve a tartalékos katonai állomány 20 ezer főre történő bővítése.² Figyelembe véve a magyarországi munkaerőpiacot uraló versenyhelyzetet, a tervezett létszám elérése, valamint a rendelkezésre álló szakképzett humánerőforrás megtartása olyan többrétegű erőfeszítést igényel, amiben fontos szerepet kaphatnak az interdiszciplináris

¹ A kutatás során felhasznált irodalomban a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program, Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programként szerepelt.

² 25/2018. (X. 31.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Magyar Közlöny, 2018. 10. 31. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 05.)

szemlélet gyakorlati alkalmazását megvalósító szociális munkások. A támogatói rendszer mértékétől függően a szakképzett szociális munkások elősegíthetik a Magyar Honvédség hierarchikus struktúrájába újonnan belépők beilleszkedését, valamint a meglévő állomány testi-lelki-szociális-spirituális állapotának kísérésével, kompetenciafejlesztésével, illetve az egyéb személyes érdekeket képviselő feladatok ellátásával kapcsolatos humánközpontú teendőket. A Magyar Honvédség struktúrájában végrehajtásra kerülő komplex humán szakmai feladatok hatékony és minőségi elvégzéséhez olyan magasan képzett szociális szakemberekre van szükség, akik több dimenzióban megvalósuló perspektíva mentén képesek értelmezni a speciális katonai környezetben megvalósuló szociális munkavégzés mikro-, mezo- és makroszintjeit.³

1. ábra A katonai struktúrában végzett szociális munka szintjei (Szerkesztette a szerző)

A fent megfogalmazottak értelmében a polgári alapvégzettséggel rendelkező szociális munkások katonai környezetbe történő bevonásának elengedhetetlen feltétele a már meglévő gyakorlati készségek és intellektuális tőke szakirányú felsőoktatási képzések mentén történő specifikus továbbfejlesztése.

A SZOCIÁLIS MUNKA INTEGRÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGE A MAGYAR HONVÉDSÉG STRUKTÚRÁJÁBA

A Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program nyilvánosan elérhető dokumentumai alapján a megvalósuló technikai és személyi állománnyal kapcsolatos bővítések, részfejlesztések szervesen kapcsolódnak a projekt végleges komplexitásához.⁴ A minősített adatkezeléssel nem rendelkező, de a Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Programhoz szorosan kötődő nemzeti dokumentumok elemzése során nem sikerült hiteles információt kapnom arról, hogy a szociális munkások katonai struktúrába történő szélesebb körű bevonása részét képezi-e annak a komplex fejlesztési programnak, melynek középpontjában a személyi állomány áll.⁵

³ Nikki R. Wooten: Military Social Work: Opportunities and Challenges for Social Work Education. J Soc Work Educ, 2015/51., 6–25. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4469218/> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 12.)

⁴ Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program. Honvedelem.hu. https://web.archive.org/web/20180306144605/https://honvedelem.hu/files/files/108409/zrinyi2026_190_190_7.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 09. 12.)

⁵ Budavári Krisztina: A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére. Hadtudomány, 2019/3., 142–159. <http://real.mtak.hu/id/eprint/105874> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 30.)

A szociális munka interdiszciplináris gyakorlati jellemzőjéből adódóan a katonai környezetben történő szociális munka professziójának módszertani alkalmazása eltér a Magyar Honvédség szervezeti egységében jelenleg meghonosodott multidiszciplináris⁶ humántámogatási rendszer, valamint a humánszolgálat kialakításával összefüggő egyes feladatokról szóló 83/2011. (V. 29) HM utasítás jellemzőitől.⁷ A nemzetközi tapasztalatokat figyelembe véve a multidiszciplináris keretek között tevékenységet folytató Tábori Lelkészi Szolgálat és Csapatpszichológiai Szolgálat mellett hasonló segítői feladatköröket ellátó szociális munkások bevonása hosszú távon növelheti a humánszolgáltatási és családtámogatói rendszer hatékonyságát.⁸ Az állami szektorhoz és a versenyszférához hasonlóan a katonai szervezeten belül végzett szociális munka során betöltött pozíciókról, illetve foglalkozási körökről egységesen elmondható: etikai és munkaalapjainak jellemzői megegyeznek vagy éppen hasonlóak, de valójában mégsem ugyanazon feladatok összessége, hanem az emberek személyes életterét közvetlenül és közvetetten érintő, egymástól eltérő rendszerek specifikusan szétágazó összessége. Az Egyesült Államokban és Kanadában meghonosodott módszertani modelleket figyelembe véve a szociális munka alapfokozattal és egyéb specifikus felsőfokú szakképesítéssel vagy szociális munka mesterfokozattal rendelkező humánerő-tőke katonai struktúrába történő integrálása mikro-, mezo- és makrokörnyezeti szinteken (1. ábra) valósítható meg.⁹

A KATONAI STRUKTÚRÁBAN ELHELYEZKEDŐ SZOCIÁLIS MUNKÁS KOMPETENCIASZÜKSÉGLETE

A Magyar Honvédség személyi állományát képező hivatásos, szerződéses és honvédelmi alkalmazotti munkavállalók egyéni jóllétmegélésének igény szintje a civil szféra normáihoz igazodva alakul. A polgári életben folytatott szociális segítői tevékenységekhez hasonlóan a katonai struktúrában végzett segítségnyújtás elsődleges célja a kliensek testi, lelki és szellemi támogatása, hozzájárulva ezzel a személyi állomány szociális biztonságának és jólléttérzésének növeléséhez, stabilizálásához. A kívánt eredmény mihamarabbi elérésének érdekében a segítői folyamatok során a módszertan kiválasztása mindig a kliensre szabottan, több dimenziót magában foglaló humánközpontú és holisztikus megközelítés mentén valósul meg.

⁶ A multidiszciplináris esetkezelés során a különböző szakterületek nézőpontjai általában nem kapcsolódnak/ötvöződnek, hanem egymás mellett érvényesülnek.

⁷ 83/2011. (VII. 29.) HM utasítás – a humánszolgálat kialakításával összefüggő egyes feladatokról. Honvédelmi Közlöny, 2011. 09. 01., 1085–1087. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/index.php?m=0&p=kozlart&ev=2011&szam=12&k=13> (Letöltés időpontja: 2012. 09. 28.)

⁸ Sásik Csaba: A katonai szociális munka kialakulása és fejlődéstörténete az Amerikai Egyesült Államok haderejében (2.). Honvédségi Szemle, 2022/2., 47–59. <http://real.mtak.hu/id/eprint/144081> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 16.)

⁹ Nikki R. Wooten: A Bioecological Model of Deployment Risk and Resilience. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 2013/6., 699–717. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10911359.2013.795049> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 12.)

1. táblázat *A katonai szociális munkás kompetenciaszükséglete (Szerkesztette a szerző)*

A katonai környezetben segítő tevékenységet folytató szociális munkás kompetenciaszükséglete	
Szükségletfelmérés	<ul style="list-style-type: none"> – az adott katonai környezet működési szintjeinek és struktúrájának ismerete – az állományt érintő (szociális) problémák, szükségletek egyedi, adekvát beazonosítása – a katonai területek közötti szubkulturális viszonyrendszerek, különbségek felmérése – a szükségletek interdiszciplináris megközelítés mentén történő holisztikus feltérképezése – a társult multidiszciplináris segítő foglalkozások több dimenzióban történő folyamatainak kísérése
Szakmai, etikai és katonai értékrend	<ul style="list-style-type: none"> – katonai etika, speciális hierarchikus szerep, katona szervezeti kultúra – a társult segítő foglalkozások szakmai határainak és értékrendjének tisztelése – a kliens irányába történő hitelesség, motiváltság, felelősségvállalás és az érzelmi intelligencia megnyilvánulása
Tervezés	<ul style="list-style-type: none"> – a szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés biztosítása – a szakmai szttenderdek, valamint a preventív szemléleten alapuló proaktív, alternatív és inkluzív segítő folyamatok és fejlesztések bevonása – az elérhető erőforrások, eszközrendszerek és a kockázatok feltérképezése, elemzése
Együttműködés és kapcsolatok	<ul style="list-style-type: none"> – a társadalmi rétegződést átölelő konstruktív hálózatépítés – együttműködés és kapcsolatépítés a segítő folyamatokban részt vevő szakemberekkel – együttműködés és kapcsolatépítés a katonai struktúra állományával – együttműködés és kapcsolatépítés a különböző szervezetekkel, intézményekkel, helyi közösségekkel stb.
Kommunikáció	<ul style="list-style-type: none"> – kezdeményezőképeség, bizalomépítés, biztonságérzés megteremtése – hiteles kommunikáció a kliens és a társult foglalkozások irányában – nyílt és hiteles kommunikáció az állomány, valamint a szakmai és katonai vezetők irányában – megfelelő kommunikáció a segítői szervezetek, szociális intézmények, önkormányzatok, helyi közösség, civil szervezetek stb. irányában
Fejlődési igény	<ul style="list-style-type: none"> – a kettős (katonai és szakmai) identitásból fakadó megfelelés – a tudatos önmotiváló szakmai és önismereti fejlődés megléte és a szaktudás érvényesítése – a társdiszciplinák, társult foglalkozások tudásanyagának integrálása, illetve az elsajátított tudás kompetenciahatáron belüli alkalmazása – folyamatos önreflexió és rendszerben való facilitáló gondolkodás

A civil élet és a katonai hivatás kettősségéből adódó összetett humán jellegű problémák hatékony kezelése érdekében a szociális munkás szakembereknek komplex ismeretanyaggal kell rendelkezniük a katonai struktúra és a civil szociális rendszer működésének alapjairól, a fennálló speciális hierarchikus viszonyokról, a rendelkezésre álló erőforrások mértékéről, valamint az állomány jóllétét, illetve biztonságát befolyásoló egyéb tényezőkről.¹⁰

¹⁰ Sásik Csaba: A katonai környezetben alkalmazott szociális munka természetrajza. Honvédségi Szemle, 2019/3., 103–113. <http://real.mtak.hu/id/eprint/125209> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 11.)

A civil szférához hasonlóan a megfelelő kompetenciakészséggel rendelkező katonai szociális munkás feladata (1. táblázat) az, hogy utat mutasson a kliens részére a problémamegoldás lehetséges dimenziói között. Támogassa, kísérelje azokat a szűk problémakezelési repertoárral rendelkező klienseket, akik nem képesek megküzdeni az életútjuk során keletkezett fejlődési és akcidentális krízishelyzetük okozta személyes vagy társas problémáikkal.¹¹ Míg a társult segítőfoglalkozások multidiszciplináris alapú elméleti és gyakorlati megközelítései hozzájárulnak a személyes problémák részleges feltérképezéséhez, addig a specifikus területekről beérkezett információk interdiszciplináris esetkísérés formájában történő összekapcsolása és koordinálása, illetve az utókövetés fázisáig fenntartott segítői kapcsolat biztosítása már a szociális munkásra háruló olyan támogatói feladatok összesége, amelyek leginkább elősegítik a kliensek helyzetének mihamarabbi stabilizálását.

A KATONAI STRUKTÚRA MIKROKÖRNYEZETÉBEN TÖRTÉNŐ SZOCIÁLIS MUNKAVÉGZÉS MEGKÖZELÍTÉSE

A pszichológiai és táborigazgatási szolgáltatás köréhez hasonlóan a katonai mikro-környezetben végzett szociális munka is elsősorban a kliens személyes támogató rendszereként funkcionál. A komplex pszichoszomatikus medicina alapú feltérképezést követően a szociális munkások különböző módszertani eljárások mentén (pl. coaching, krízisintervenció, mediáció, tanácsadás, felmérés, diagnosztika, konzultáció, életvezetési tanácsadás, mentorálás, segítői beszélgetés vagy mentálhigiénés gondozás) biztosítanak közvetlen lelki és spirituális támogatást az esetkezelések során.¹² A humánorientált holisztikus gondolkodás és a kellő mértékű szakmai készségek megléte mellett elengedhetetlen, hogy a szociális szakemberek tisztában legyenek a társadalmi normáktól eltérő azon változókkal, amik jelentősen meghatározzák a katonai szervezetek működését. A katonai kultúrából, életstílusból, értékrendbeli különbségekből, valamint a különböző katonai fegyvernemek/egységek szubkultúráinak kohéziós sajátosságaiból adódóan a civil szférától jelentősen eltérő külső és belső környezeti hatások érik a speciális alá-fölé rendeltségi viszonyrendszerben foglalkoztatott személyeket, keretet biztosítva ezzel a katonai mikro-környezetben alkalmazható prevenció (kapuőri) és intervenció humán támogatói rendszernek.

A mikrostruktúrában folytatott segítői munkavégzés során, a mentálhigiéné specifikációval vagy mestervégzettséggel rendelkező szociális munkások már képesek holisztikus megközelítés és interdiszciplináris szemlélet mentén történő egyén- és szubkultúra-specifikus lelki támogatói feladatok ellátására,¹³ valamint az egyszerre több dimenziót magában foglaló multidiszciplináris esetkezelések összekapcsolására.¹⁴ A személyi állomány mentálhigiénés állapotának kompetenciahatárokon belül történő preventív célú folyamatos monitorozása lehetőséget biztosítana a pszichoszomatikus elméleti medicina gyakorlati alkalmazására. A bio-pszicho-szociális feltérképezés során a szociális munkások részletesebb képet kap-

¹¹ Pataki Éva: Szociális munka csoportokkal. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Tanszéke, Debrecen, 2010. <https://mek.oszk.hu/11900/11917/11917.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 20.)

¹² Pintér Gábor: Társszakmák a lelki egészség szolgálatában. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2019/3., 207–238. <http://real.mtak.hu/107116/> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 29.)

¹³ Canadian Army Forces: Mental Health Programs and Service. <https://www.cafconnection.ca/National/Programs-Services/Mental-Health/Mental-Health-Programs-and-Services.aspx> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 14.)

¹⁴ Az interdiszciplináris esetkísérések növelik a társult segítői területek közötti együttműködés professzióját, hatékonyságát, szervesen hozzájárulva ezzel a kliens állapotának mihamarabbi stabilizálásához, gyógyulásához.

nak annak összefüggéseiről, hogy az életszakaszi fejlődés során keletkezett akcidentális és az előre kiszámítható személyes krízishelyzetek, valamint a munkakörnyezeti változók miként hatnak az állomány testi, lelki és szellemi egészségére. Egy, a lelki segítségnyújtás aspektusaira irányuló doktori értekezés kutatása alapján, a Magyar Honvédség szervezeti egységein belül katonai szolgálatot teljesítő állomány 6%-a, míg a misszióban részt vevő katonák 79%-a esetében volt kimutatható valamilyen mértékű lelki trauma.¹⁵ A kutatási eredmények helytállóságát támasztja alá a Magyar Honvédség Egészségügyi Központjának összefoglaló jelentése is, miszerint a békemisszióban szolgálatot teljesítő állomány 6,4–14%-a, míg a hadművelleti területeken is bevetésre kerülő katonai személyzet 81%-a esetében volt kimutatható a poszttraumás stressz szindróma (PTSD) valamilyen mértékű érintettsége.¹⁶ A magas számadatok tükrében látható, hogy a katonai mikrokörnyezet mentálhigiénés támogatottságának fejlesztése prioritást élvező terület, mivel:

- A problémák korai azonosítása elősegíti a specifikus szolgáltatást biztosító társult szakmai területek mielőbbi bevonását, felgyorsítva ezzel a kliens helyzetének normalizálását, minimalizálva a súlyos lelki traumák kialakulásának lehetőségét.
- A mikrokörnyezetben történő közvetlen mentálhigiénés támogatás elérése növelheti a szolgálattal kapcsolatos feladatok pontosabb, hatékonyabb végrehajtását és jelentős mértékben csökkentheti az állomány lelki sebezhetőségét.
- Megfelelő szervezeti támogatottság mellett az állami és versenyszférából bevont szakképzett szociális munkások hozzájárulhatnak a Magyar Honvédség szervezetében tapasztalható fluktuáció mértékének csökkentéséhez.

A KATONAI MIKROKÖRNYEZETBEN FOLYTATOTT SZOCIÁLIS MUNKA KIHÍVÁSAI

A rendszer kívánatos működése esetén a társult segítő foglalkozások kölcsönös támogatása és szoros együttműködése mellett valósulnak meg azok a folyamatok,¹⁷ melyek elősegítik a katonai struktúrába belépők beilleszkedését/szocializációját, támogatják az aktív állomány mentálhigiénés felkészítését/monitorozását, illetve utókezelést biztosítanak a lelki traumától szenvedőknek. A katonai mikrokörnyezetben az egyén szubkultúra-specifikus mentálhigiénés támogatási hatékonyságának alapfeltétele, hogy a specifikus végzettséggel és gyakorlattal rendelkező szociális munkások a Magyar Honvédség struktúrájába való bevonása mihamarabb megkezdődjön. A Magyar Honvédség humánerőforrás-gazdálkodását segítő hierarchikus döntéstámogatói rendszer működéséből, a rövid távú humántervezési stratégiájából, valamint a beilleszkedést elősegítő támogató feltételek hiányosságából adódóan egyelőre nincs lehetőség arra, hogy professzionális segítői munkavégzés céljából, a megfelelő végzettséggel

¹⁵ Zsákai Roland: A lelki segítségnyújtás lélektani aspektusai, különös tekintettel a katasztrófavédelmi és honvédelmi feladatokra. Doktori értekezés. NKE, Budapest, 2021, 1–238. https://kmdi.uni-nke.hu/document/kdmi-uni-nke-hu/Zsakai_Robert_tezisfuzet_HU.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 10. 15)

¹⁶ „Kisért a múlt” – a poszttraumás stresszbetegség mint a missziós katonákat veszélyeztető betegség. MH Egészségügyi Központ. <https://www.mhek.hu/images/media/5f6b3a8270f21154954700.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 11.)

¹⁷ Karen Besterman-Dahan et al.: The role of military chaplains in mental health care of the deployed service member. *Military Medicine*, 2012/9., 1028–1033. <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-12-00071> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 18.)

és kompetenciával rendelkező humán erőforrás (szociális munkás) katonai mikrokörnyezetbe történő bevonása megtörténjen.¹⁸

A KATONAI STRUKTÚRA MEZOKÖRNYEZETÉBEN TÖRTÉNŐ SZOCIÁLIS MUNKAVÉGZÉS MEGKÖZELÍTÉSE

A mezokörnyezetben folytatott szociális munka meghatározó irányvonala a katonai és honvédelmi alkalmazotti állomány, valamint az érintett családi rendszerek és alrendszerek között végbemenő interakciók kezelésének professzionális ellátása, koordinációja. A segítségnyújtások alkalmával, a mezokörnyezetben dolgozó szociális munkások szakmai tudásuk és személyes kapcsolatrendszerük felhasználása mellett képesek biztosítani a munka, a magánélet és a katonai struktúra triádjából adódó anomáliák kezelését abban az esetben, ha az érintettek már nem képesek önerőből fenntartani a családi egység kohézióját. A katonai mezorendszerben megvalósuló szociális segítő folyamatok döntő többségére jellemző, hogy külsős támogatói intézményrendszerek és a társult segítő szakmák aktív részvétele mellett kerülnek megvalósításra. Az egyszerre több foglalkozási területet és intézményrendszert is érintő esetkísérések alkalmával, a teamalapú segítői munkacsoportokat szélesebb spektrumban vonják be annak érdekében, hogy a mikrokörnyezetnél jóval kiterjedtebb célcsoport érdekeinek képviselője és szükségleteik kielégítése a lehető leghatékonyabb módon valósuljon meg. A segítői támogatás során a bevont állami intézményrendszerek és civil szervezetek biztosítják a kliensek számára azokat a polgári és egyházi családtámogatási szolgáltatásokat, amelyek tovább növelhetik az érintett családok ellenálló képességét a negatív hatású tényezőkkel szemben, ezzel elősegítve a hivatás, a munka és a magánélet közötti egyensúly megteremtésének lehetőségét, a komplex értelemben vett egyéni és szociális jóllét növelésének érdekében.

A KATONAI MEZOKÖRNYEZETBEN FOLYTATOTT SZOCIÁLIS MUNKA KIHÍVÁSA

A Magyar Honvédség struktúrájában megtalálható speciális követelményrendszerek¹⁹ folyamatos interakciós hatást generálnak a katonai hivatás és a család rendszerének viszonyában. A problémaforrás csökkentésének és a kívánt egyensúly megtartásának elengedhetetlen szereplői lehetnek azok a szociális munkások, akik a szakmai kompetenciahatárok betartása mellett képesek a meglévő erőforrásaikat, tapasztalataikat, tudásukat és személyes kapcsolatrendszerüket felhasználni az intervenciók során.

A személyes szolgáltatásokat biztosító családtámogató rendszer katonai mezokörnyezetben történő megvalósításához, a szakképzett humán erőforrás és eszközrendszerek biztosítása mellett elengedhetetlen a közvetlen parancsnoki és vezetői állomány támogatottságának megléte annak érdekében, hogy az erősen hierarchikus katonai struktúrában megvalósításra kerülő komplex esetkezelések sikeresen és hatékonyan működjenek.

¹⁸ Jobbágy Zoltán: Tematikus Honvédelmi Jelentés – Haderő és humán erőforrás-gazdálkodás. Speciális Jelentés, NKE, Budapest, 2018, 1–128. https://joallamjelentes.uni-nke.hu/SpecJelentesek/Tematikus%20Honv%C3%A9delmi%20Jelent%C3%A9s_2018.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 10. 06.)

¹⁹ A társadalmi normáktól, valamint a polgári foglalkozásoktól jelentősen eltérő körülmények összessége, úgymint az állandó fizikai felkészültség, a fokozott mobilitási igény, a magas erkölcsi és szakmai elvárás, a szubkulturális különbségek, az eltérő életvitel stb.

A KATONAI STRUKTÚRA MAKROKÖRNYEZETÉBEN TÖRTÉNŐ SZOCIÁLIS MUNKAVÉGZÉS MEGKÖZELÍTÉSE

A támogatói és kiszolgálói tevékenységek során a segítséget nyújtó specifikus területek (pl. jogi tanácsadó, pszichológus, tábori lelkész, szociális ügyintéző, humányszolgálati ügyintéző, gyermekjóléti ügyintéző, egészségügyi szakember, politológus, pedagógus, szociológus vagy pénzügyi szakember)²⁰ csak szűk keresztmetszet mentén, a maguk tudományos aspektusából vizsgálódva értelmezik az esetek többségét. A katonai makrokörnyezetben történő szociálismunka-végzés elsősorban a különböző szakmai területek bevonása/átfedése mentén kerül megvalósításra, aminek elengedhetetlen feltétele az összetett megközelítés elvét követő munkamódszer alkalmazása. A több dimenzióban megvalósuló munkafolyamatok során a szociális munkásoknak figyelembe kell venni a tudományterületek közötti (interdiszciplináris) kapcsolatokat, és a kliens érdekeire fókuszálva holisztikus szemlélet mentén értelmezni az eltérő foglalkozások különböző megközelítéseit. A makrokörnyezetben végzett komplex szemléletű segítői támogatások (pl. természetbeni ellátás, lakhatás, család-támogatás) magas színvonalon történő biztosítása, valamint a szociális szolgáltatások állomány-specifikus fejlesztése járulhat hozzá leginkább a személyi állomány motivációs és elégedettségigény-szintjének növeléséhez, csökkentve a szervezeti struktúrában előforduló fluktuációt és humántőke-pazarlást.

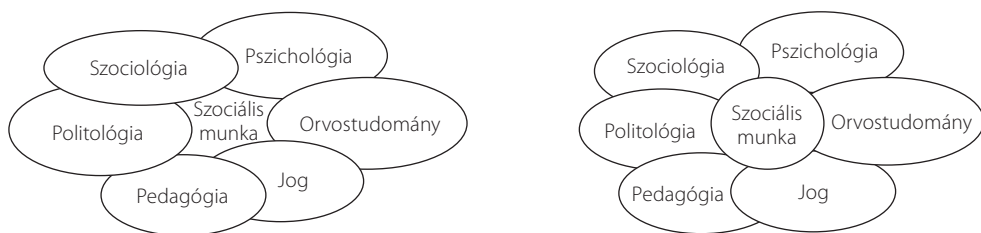
A KATONAI MAKROKÖRNYEZETBEN FOLYTATOTT SZOCIÁLIS MUNKA KIHÍVÁSA

Az erősen bürokratikus és hierarchikus struktúrából adódóan a civil életben általánosan elfogadott kliens–segítő, illetve segítő–segítő között kialakuló mellérendelt viszony az esetek többségében jelentősen átalakul, aminek következtében a szociális munkások felé egy, a kettős (szakmai-katonai) identitáson alapuló megfelelési kényszerhelyzet alakulhat ki. A paradox helyzetben foglalkoztatott szociális munkás számára további kihívást jelenthet:

- a szakmai értékek, a szakmai etika, a katonai hivatás és a környezeti interakciók közötti egyensúly fenntartása annak megfelelően, hogy a szociális munka középpontjában mindig a kliens, a környezete és az erőforrások közötti interakciók álljanak annak érdekében, hogy az egyén a katonai szervezetben végrehajtandó feladatait minél pontosabban és hatékonyabban legyen képes ellátni;
- a kellő mértékű vezetői/parancsnoki támogatottság, valamint a segítő foglalkozások kapcsolathálózati és együttműködési modellrendszerének hiánya;
- a segítő folyamatban részt vevő személyek (foglalkozásterületek) egymás irányába tanúsított kölcsönös tisztelete, valamint a segítő foglalkozások közötti kívánatos (teamalapú) működési modell alkalmazásának gyakorlati megvalósítása (2. ábra).

²⁰ 12/2013. (VIII. 15.) HM rendelet az egyes pénzbeli, természetbeni és szociális juttatásokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300012.hm> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 07.)

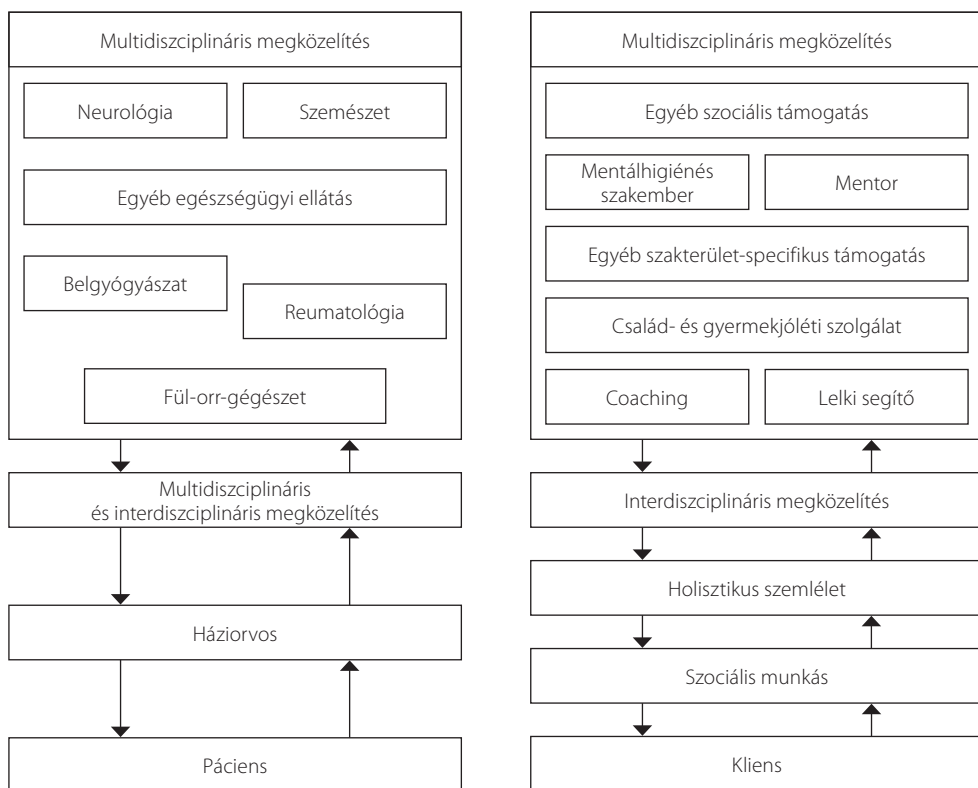

2. ábra A szociális munka jellemző, illetve kívánatos működése

(Forrás: Udvari Kerstin: A szociális munka elmélete a 20. századi Németországban)

A SZOCIÁLIS MUNKA MOZGÁSTERE A KATONAI SZERVEZETBEN

A szociális munka elméleti és gyakorlati tudásanyaga magában foglalja az egyéb társult segítő szakmák azon ismereteit, stratégiai és innovatív újításait, melyek adaptálásával sikeres szakmai, koordinációs és emocionális támogatást nyújthat a különböző szakterületeken feladatokat ellátó polgári és katonai állomány számára. A katonai szociális munkások a háziorvosokhoz hasonlóan kapuőri feladataikat ellátva diagnosztizálják az eseti problémákat, majd a kompetenciahatáraikon belül segítséget nyújtanak, illetve azon túlmenően a megfelelő szakmai kompetenciával rendelkező szolgáltató felé irányítják a klienst (3. ábra).

3. ábra Szociális munkás mint a humán erőforrás háziorvosa (Szerkesztette a szerző)

A szociális munka szakmai komplexitásából és kiterjedt eszköztárából (pl. problémakezelés, életvezetési tanácsadás, konzultáció, krízisintervenció, családtámogatás, multidimenzionális esetkezelés, konfliktusfeldolgozás, esetmenedzselés, családterápia, esetmegbeszélés, szuper-vízió) adódóan a katonai környezetben történő hasznosításának lehetősége igen széles és változatos képet mutat (2. táblázat).

2. táblázat *A katonai mikro-, mezo- és makrokörnyezetben történő szociális munkavégzés fő területei (Szerkesztette a szerző)*

A katonai környezetben foglalkoztatott szociális munkás elsődleges feladatai		
Viselkedés- és személyiség-változást okozó problémák pszichoszociális és környezeti kockázattérkékelése/monitorozása.	A személyes erőforrások és kapcsolattrendszerek felmérése, lehetséges mozgósítása/bevonása.	A krízishelyzetből adódó lelki-egészség-védelem és mentálhigiénés alapú támogatás biztosítása.
Közvetlen a klienssel végzett kompetenciahatáron belül megvalósuló segítő tevékenység (pl. krízisintervenció, mediáció, coaching).	Segítségnyújtás biztosítása a kliens személyes problémáinak feltárásához, megfogalmazásához és feldolgozásához.	Családtámogató és családvédelmi programokkal kapcsolatos esetkísérés, beavatkozás, koordináció.
Az információk közvetítése, valamint szoros együttműködés és folyamatos kapcsolattartás az egyéb segítő területeken dolgozókkal.	Szakmai, közösségi, illetve külső támogatói erőforrások és segítő kapcsolatok biztosítása/bevonása.	A kliens állapotára vonatkozó hiteles és folyamatos visszatükrözés/visszajelzés biztosítása.
A kliens önismereti kérdéseinek tisztázása, feldolgozása, illetve a változásokkal kapcsolatos pozitív, inspiráló, motivációs megerősítés biztosítása.	Széles körű/átfogó (veteránokra is kiterjedő) szociális ügyintézés, illetve a személyes kézzelfogható (tárgyi/anyagi) szociális támogatások hozzáféréseinek elősegítése.	Kölcsönös együttműködés kiépítése a hozzátartozókkal, a komplex családtámogató intézményrendszerekkel, illetve a társult segítő szakmák képviselőivel.
A személyiségfejlődés és -fejlesztés tudatos irányítása, valamint a fejlődés/változás közös értékelése.	Holisztikus és interdiszciplináris szakmai megközelítés mentén történő intervenció/ esetkezelés/esetkísérés.	A szakmai értékek, a katonai hivatás/kultúra, a professzionalitás, az etikai értékek és a kliens érdekének egyensúlyban tartása.
A szocializációs készség és az érzelmkezelés képességének etikai, illetve szakmai kompetenciahatáron belül történő fejlesztése.	A kliens problémamegoldó képességének fejlesztése, valamint a beilleszkedést elősegítő szocializációs folyamatok támogatása.	A kiépített hiteles és biztonságot nyújtó segítő kapcsolat fenntartása.

A szociális munka katonai környezetben történő alkalmazásának létjogosultságát támasztják alá azon NATO-tagállamok katonai szervezetei,²¹ amelyek valamilyen modell mentén már sikeresen hasznosították a szociális munkások által biztosított erőforrásokat. Az Egyesült Államok Statisztikai Hivatalának 2021-ben készült felmérése alapján a katonai szociális munkások foglalkoztatása iránti igénynövekedés 2029-ig közel háromszorosa lesz a jelenleginek, ami az összes többi foglalkozáshoz képest közel 13%-os növekedési arányt, vagyis

²¹ Claudia Bustamante: Social workers target mental health with NATO group. USC University, Southern California, 2013. <https://news.usc.edu/57509/social-workers-target-mental-health-with-nato-group/> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 01.)

körülbelül 90 ezer új munkahelyet fog jelenteni az amerikai fegyveres erők (szárazföldi haderő, haditengerészet és légierő) szervezetében.²²

SEGÍTŐ FOGLALKOZÁSOK A MAGYAR HONVÉDSÉG STRUKTÚRÁJÁBAN

Az 1994-ben végbement MH humántámogatói rendszer fejlesztésének köszönhetően napjainkban már van lehetőség a Tábori Lelkészi Szolgálat hit általi megközelítése,²³ valamint a csapatpszichológusok támogatása révén megvalósuló mentálhigiénés segítségnyújtás folyamatának igénybevételére.²⁴ Az állomány lelki támogatottságának szempontjából mindkét segítői munkaterület lefedése szükségszerű. A jelenleg alkalmazott humántámogatói rendszer korlátait figyelembe véve a területen specifikus segítői szolgáltatásokat végző szakképzett pszichológusok és lelkészek nem rendelkeznek elegendő erőforrással az összetett esetkezelések teamalapú, interdiszciplináris kísérésére, a támogatói források optimalizálására, az állomány lelkiállapotának preventív monitoringására, illetve a foglalkozásokként elkülönülő szolgáltatási rendszerek között létrejövő szakmaközi facilitáció folyamatainak összehangolására.²⁵ A Magyar Honvédség speciális helyzetéből adódóan nehéz a személyi állomány egészségügyi, mentálhigiénés és fizikai állapotával kapcsolatban hiteles és naprakész adatokkal szolgálni, mivel ezek az információk nemzetbiztonsági szempontból Magyarország védelmi képességét kifejező minősített adatoknak minősülnek.²⁶ A szerződéses katonai állomány pszichológiai állapotának átvilágítására irányuló, 1999–2001 között történt kvantitatív kutatás eredménye alapján a felmérésben részt vevő 278 fős minta 25,2%-ánál voltak kimutathatók a kezeletlen szorongás és a depresszió okozta problémák (stressz, kiégés) pszichológiai tünetei.²⁷ A nyilvánosan elérhető statisztikai adatok, dokumentumok és szakirodalmi összefoglalók konzekvenciáját alapul véve a honvédség személyi állományának mentálhigiénés támogatottságát illetően, az 1994–2022 közötti időszakban érdemi fejlesztés nem valósult meg.²⁸ Figyelembe véve a komplex értelemben vett állománytámogató rendszer szervezetfejlesztési hiányosságát,²⁹ megállapítható, illetve a korábban felhasznált kutatási adatok összehasonlítása

²² Virginia Commonwealth University: What does an army social worker do? Richmond, Virginia, 2021. <https://onlinesocialwork.vcu.edu/blog/army-social-worker/> (Letöltés időpontja: 2022. 09. 08.)

²³ 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet a Tábori Lelkészi Szolgálatról. https://jogkodex.hu/jsz/1994_61_korm_rendelet_3525331 (Letöltés időpontja: 2022. 10. 15.)

²⁴ 89/2010. (X. 22.) HM utasítás a Csapatpszichológiai Szolgálat kialakításával és működési rendjével összefüggő egyes feladatokról. [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A10U0089.HM&targetdate=&printTitle=89/2010.+\(X.+22.\)+HM+utasitas&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A10U0089.HM&targetdate=&printTitle=89/2010.+(X.+22.)+HM+utasitas&getdoc=1) (Letöltés időpontja: 2022. 10. 12.)

²⁵ Zsákai: i. m. 7.

²⁶ Országné Faragó Éva: A Magyar Honvédség állománya fizikaialkalmasság-vizsgálatainak kutatásában alkalmazható matematikai statisztikai módszerek. Honvédségi Szemle, 2018/2. http://real.mtak.hu/124875/1/HSZ_2018_146_2_Orszagne_Farago_Eva.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 10. 09.)

²⁷ Mészáros Géza: A Magyar Honvédség vezetői szemléletváltozásának társadalomlélektani megközelítése, különös tekintettel a szervezeti és vezetői mentálhigiénére. Doktori értekezés. ZMNE, Budapest, 2010, 1–136. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/123456789/12214/2/tezis_hun.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 09. 10.)

²⁸ A nyilvánosan is elérhető dokumentációk alapján nem lehet egyértelműen meghatározni a Magyar Honvédség szervezetében 1994–2022 között végbement humántámogatói szervezetfejlesztés állományra gyakorolt hatását.

²⁹ Honvédelmi Minisztérium: A XIII. Honvédelmi Minisztérium fejezet társadalmi-gazdasági küldetése, főbb célok, prioritások és azok megvalósulása a 2019. évi költségvetés végrehajtása során. Budapest, 2020, 1–116. <https://www.parlament.hu/irom40/17578/adatok/fejezetek/13.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 01.)

alapján valószínűsíthető, hogy az állomány körében tapasztalható mentálhigiénés problémák arányszámának mutatója az elmúlt évtized alatt szignifikáns mértékben nem változott.³⁰

ÖSSZEZÉS

A Magyar Honvédség struktúrájában megvalósuló, professzionális alapon történő szociális munkavégzésről jelenleg még nem beszélhetünk. A szociális munka katonai környezetbe történő integrálásának innovációja leginkább a fejlett nyugat-európai és angolszász országokra jellemző. Köszönhető ez annak, hogy ezekben az országokban a polgári és katonai környezetben végzett szociális munka mára kivívta magának a társadalom és a társult segítő szakmák megbecsülését, elismertségét.³¹ A nyilvánosan elérhető dokumentumok alapján a Magyar Honvédség modernizálását támogató Zrínyi Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program meghatározó irányvonala a kellő számú humán erőforrás és a magas technikai színvonal elérése.³² A technikai modernizálás mellett egyre inkább háttérbe szorulnak azok a mentálhigiénés és jólléti elégedettséget támogató humánközpontú szolgáltatások és fejlesztések, amiknek középpontjában a személyi állományt alkotó individuuum található, annak ellenére, hogy a történelem már többször igazolta azt, hogy a győzelemhez vezető út nem mindig a korszerű technikán vagy éppen a számszerű túlerőn múlik, hanem az állomány részét képző humánerő-tőke szellemi, fizikai (bio-pszicho-szociális) felkészültségén/minőségén. A katonai környezetben folyó szociális munka során a mikro-, mezo- és makrokörnyezet határai nem különülnek el élesen egymástól, hanem flexibilis átmenetet képezve egymás között növelik a katonai szociális ellátórendszer hatékonyságát. A szakirányú mesterképzéssel vagy speciális klinikai szakképesítéssel rendelkező szociális munkások civil szférából történő bevonása alapjául szolgálhatna egy professzionálisan működő jóllétnövelő katonai humántámogató rendszer megvalósításának. A katonai környezetben működő humántámogató infrastruktúra szervezetfejlesztésének komplex megvalósításához szükséges jól működő módszertani modellek elérhetőek és transzformálhatók, viszont a professzionális szociális munka katonai környezetben történő gyakorlati hasznosításának megítélése, valamint a Magyar Honvédség szervezeti struktúrájába történő innovatív bevonása a továbbiak folyamán már a katonai vezetőkön és a humánerőforrás-gazdálkodási alrendszer fejlesztésért felelős döntéshozókon múlik.

³⁰ A pozitív irányú szignifikáns változás hiánya arra enged következtetni, hogy a stressz okozta szorongás és depresszió mind a mai napig jelentős mértékben járul hozzá a különböző, erős fájdalommal járó fizikai tünetegyüttesek kialakulásához, az állomány teljesítményi mutatóinak befolyásolásához, valamint a katonai szervezet struktúrájában előforduló fluktuáció mértékéhez. Kiemelném, hogy a témához szorosan kapcsolódó, valamint a nyilvánosan elérhető reprezentatív kutatási eredmények hiányában csak nagyon óvatos következtetéseket vonhatunk le a Magyar Honvédség állományának aktuális egészségügyi és mentálhigiénés állaptáról.

³¹ US Army: Social Worker Careers. <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/career-match/science-medicine/physical-mental-health/73a-social-worker.html> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 10.)

³² 1298/2017. (VI. 2.) Kormányhatározat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1298.KOR&txtreferer=00000001.txt> (Letöltés időpontja: 2022. 10. 08.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 12/2013. (VIII. 15.) HM rendelet az egyes pénzbeli, természetbeni és szociális juttatásokról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300012.hm>
- 25/2018. (X. 31.) Országgyűlési határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Magyar Közlöny, 2018. 10. 31. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY>
- 61/1994. (IV. 20.) Korm. rendelet a Tábori Lelkészi Szolgálatról. https://jogkodex.hu/jsz/1994_61_korm_rendelet_3525331
- 83/2011. (VII. 29.) HM utasítás – a humánszolgálat kialakításával összefüggő egyes feladatokról. Honvédelmi Közlöny, 2011. 09. 01., 1085–1087. <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/index.php?m=0&p=kozltart&ev=2011&szam=12&k=13>
- 89/2010. (X. 22.) HM utasítás a Csapatpszichológiai Szolgálat kialakításával és működési rendjével összefüggő egyes feladatokról. [https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A10U0089.HM&targetdate=&printTitle=89/2010.+\(X.+22.\)+HM+utasitas&getdoc=1](https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A10U0089.HM&targetdate=&printTitle=89/2010.+(X.+22.)+HM+utasitas&getdoc=1)
- 1298/2017. (VI. 2.) Kormányhatározat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17H1298.KOR&txrefrer=00000001.txt>
- Besterman, Karen D. – Gibbons, Susanne W. – Barnett, Scott D. – Hickling, Edward J.: *The role of military chaplains in mental health care of the deployed service member*. Military Medicine, 2012/9., 1028–1033. <https://doi.org/10.7205/MILMED-D-12-00071>; DOI: 10.7205/MILMED-D-12-00071
- Budavári Krisztina: *A Zrínyi 2026 program. Korlátozott lehetőségek a magyar védelmi ipar fejlesztésére*. Hadtudomány, 2019/3., 142–159. <http://real.mtak.hu/id/eprint/105874>; DOI: 10.17047/HADTUD.2019.29.3.142
- Bustamante, Claudia: *Social workers target mental health with NATO group*. USC University, Southern California, 2013. <https://news.usc.edu/57509/social-workers-target-mental-health-with-nato-group/>
- Canadian Army Forces: Mental Health Programs and Service. <https://www.cafconnection.ca/National/Programs-Services/Mental-Health/Mental-Health-Programs-and-Services.aspx>
- Honvédelmi Minisztérium: A XIII. Honvédelmi Minisztérium fejezet társadalmi-gazdasági küldetése, főbb célok, prioritások és azok megvalósulása a 2019. évi költségvetés végrehajtása során. Budapest, 2020, 1–116. <https://www.parlament.hu/irom40/17578/adatok/fejezetek/13.pdf>
- Jobbágy Zoltán: *Tematikus Honvédelmi Jelentés – Haderő és humán erőforrás-gazdálkodás*. Speciális Jelentés, NKE, Budapest, 2018, 1–128. https://joallamjelentes.uni-nke.hu/SpecJelentesek/Tematikus%20Honv%C3%A9delmi%20Jelent%C3%A9s_2018.pdf
- „Kísért a múlt” – a poszttraumás stresszbetegség mint a missziós katonákat veszélyeztető betegség. MH Egészségügyi Központ. <https://www.mhek.hu/images/media/5fdb3a8270f21154954700.pdf>
- Mészáros Géza: *A Magyar Honvédség vezetői szemléletváltásának társadalomlélektani megközelítése, különös tekintettel a szervezeti és vezetői mentálhigiénére*. Doktori értekezés. ZMNE, Budapest, 2010, 1–136. https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/123456789/12214/2/tezis_hun.pdf
- Országné Faragó Éva: *A Magyar Honvédség állománya fizikaialkalmasság-vizsgálatainak kutatásában alkalmazható matematikai statisztikai módszerek*. Honvédségi Szemle, 2018/2. http://real.mtak.hu/124875/1/HSZ_2018_146_2_Orszagne_Farago_Eva.pdf
- Pataki Éva: *Szociális munka csoportokkal*. Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Tanszéke, Debrecen, 2010. <https://mek.oszk.hu/11900/11917/11917.pdf>
- Pintér Gábor: *Társzakkám a lelki egészség szolgálatában*. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika, 2019/3., 207–238. <http://real.mtak.hu/107116/>; DOI: 10.1556/0406.20.2019.012
- Sásik Csaba: *A katonai környezetben alkalmazott szociális munka természetrajza*. Honvédségi Szemle, 2019/3., 103–113. <http://real.mtak.hu/id/eprint/125209>

- Sásik Csaba: *A katonai szociális munka kialakulása és fejlődéstörténete az Amerikai Egyesült Államok haderejében (2.)*. Honvédségi Szemle, 2022/2., 47–59. <http://real.mtak.hu/id/eprint/144081>; DOI: 10.35926/HSZ.2022.2.4
- Udvari Kerstin: *A szociális munka elmélete a 20. századi Németországban*. Doktori értekezés. ELTE, Budapest, 2014, 1–276.
- US Army: Social Worker Careers. <https://www.goarmy.com/careers-and-jobs/career-match/science-medicine/physical-mental-health/73a-social-worker.html>
- Virginia Commonwealth University: What does an army social worker do? Richmond, Virginia, 2021. <https://onlinesocialwork.vcu.edu/blog/army-social-worker/>
- Wooten, Nikki R.: *A Bioecological Model of Deployment Risk and Resilience*.
- Journal of Human Behavior in the Social Environment, 2013/6., 699–717. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10911359.2013.795049>; DOI: 10.1080/10911359.2013.795049
- Wooten, Nikki R.: *Military Social Work: Opportunities and Challenges for Social Work Education*. J Soc Work Educ, 2015/51., 6–25. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4469218/>; DOI: 10.1080/10437797.2015.1001274
- Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program. Honvedelem.hu. https://web.archive.org/web/20180306144605/https://honvedelem.hu/files/files/108409/zrinyi2026_190_190_7.pdf
- Zsákai Roland: *A lelki segítségnyújtás lélektani aspektusai, különös tekintettel a katasztrófavédelmi és honvédelmi feladatokra*. Doktori értekezés. NKE, Budapest, 2021, 1–238. https://kmdi.uni-nke.hu/document/kmdi-uni-nke-hu/Zsakai_Robert_tezisfuzet_HU.pdf